

Voorbij ons eigen wereldbeeld

Wat betekent de opmars van Trump en Wilders? En hoe kunnen we daarop reageren? In gesprek met Annick de Witt.

DOOR: MARCO VISSCHER
FOTOGRAAF: MARCO REEUWIJK

Het zijn verwarrende tijden. De Amerikanen hebben gekozen voor een anti-politieke demagoog, die er niet voor terugdeinst om anderen te schofferen. De Britten zijn druk bezig om gehoor te geven aan de steun voor een Brexit en trekken zich terug uit de Europese Unie: een stap die in sommige delen van Europa met jaloezie wordt bekeken. Binnenkort gaan de Nederlanders naar de stembus en veel deskundigen voorspellen een overwinning voor de partij van Geert Wilders.

Voor een gesprek over de stand van de politiek klopten we aan bij Annick de Witt, een expert op het gebied van culturele en innerlijke verandering. Zij heeft zich gespecialiseerd in de wijze waarop ons wereldbeeld vormend is in hoe wij denken over maatschappelijke kwesties. Tijdens ons gesprek – over PVV'ers, postmodernisme en polarisatie, en meer – noemt ze de materie 'precair', 'complex' en 'politiek gevoelig'. Op zoek naar woorden schetst De Witt evenwel een treffend beeld van de tweedeling in de samenleving en een manier om die te overstijgen.

Was u verbaasd over het succes van Trump, de massale steun voor een Brexit en nu de populariteit van Wilders?

'Jazeker, net als de meeste mensen trouwens. Zelf leef ik natuurlijk ook in een bubbel. Ik woon in een leuke multiculturele buurt in Amsterdam. Mijn vrienden zijn bezig met duurzaamheid en doen aan bewustzijnsontwikkeling. In een straal van een kilometer zitten al vier natuurvoedingszaken en twee yogastudio's. Dat is allemaal leuk, maar het ontleent ook wel de directe interactie met mensen die heel anders tegen de wereld aankijken.'

Maar het patroon in de politiek begint inmiddels wel duidelijker te worden. Het is helder dat er veel meer aan de hand is dan iets wat we simpelweg kunnen toeschrijven aan die rare Amerikanen, zoals wij Europeanen dat graag doen, of aan de specifieke situatie in Groot-Brittannië. Deze populistische beweging zien we nu op zoveel plekken tegelijk, dat we er op een meer fundamentele manier naar moeten kijken. Dat kan in het licht van veranderende en scherp conflicterende wereldbeelden.'

Aan wat voor botsing van wereldbeelden denkt u?

'In de Westerse wereld is er in de afgelopen eeuwen sprake van een dramatische verschuiving in hoe we de wereld zien. Traditi-

onele, vaak op religie gebaseerde wereldbeelden zijn steeds meer vervangen door moderne wereldbeelden, waarin wetenschap en technologie centraal kwamen te staan. Meer recentelijk, vooral sinds de jaren zestig, zien we daarbij de opkomst van het postmoderne denken. In veel opzichten is dat een reactie op het rationalisme en materialisme van het moderne denken. Het postmoderne wereldbeeld legt veel meer nadruk op subjectiviteit, emoties en creativiteit. Dit perspectief, vooral gesmeed door de culturele elite, ging hand in hand met de opkomst van emancipatiebewegingen, waarbij minderheden, vrouwen en homo's werden bevrijd en het milieu werd beschermd. Meer recentelijk spreken sommigen over een vierde, nieuw opkomend wereldbeeld dat wel "integratief" of "integraal" wordt genoemd. Daarin wordt geprobeerd om de polarisatie te overstijgen en diverse perspectieven te integreren in een dieper begrip van de werkelijkheid.'

Hoe belangrijk zijn die wereldbeelden voor hoe we denken?

'Ze zijn de lens waardoor we naar de wereld kijken en waarmee we de werkelijkheid filteren. Ze zijn daarmee bepalend op allerlei subtiele manieren. Ze beïnvloeden allerlei grote en kleine individuele keuzes, maar ook de sociale en culturele groepen waarmee we ons identificeren. Ze zijn vaak de onderliggende basis voor onze meningsverschillen en brengen het emotionele vuur in onze maatschappelijke debatten.'

Hoe verklaart u de opkomst van populistische partijen aan de hand van deze wereldbeelden?

'De aanhangers van Trump, Wilders of een Brexit lijken zich bedreigd te voelen door de sterke en snelle opkomst van het postmoderne wereldbeeld, waarin progressieve waarden floreren. Daardoor voelen zij zich wellicht in een hoek gedrukt. Jarenlang was er sprake van een progressieve opmars. Zeker ook in de Verenigde Staten, dat acht jaar lang door een zwarte president werd geleid en waar nu velen dachten dat de eerste vrouwelijke president eraan kwam. Wie had gedacht dat acceptatie van het homohuwelijk of de legalisering van marihuana zo snel zouden gaan? Er was in allerlei geledingen van de samenleving een uitgelaten stemming en de verwachting dat de geschiedenis zich zo verder door zou ontwikkelen, naar een toekomst met meer tolerantie, vrijheid en zorg voor elkaar.'

En toen kwam een onverwachte terugslag.

'Ja, nu worden we geconfronteerd met een groep die er altijd al is geweest, maar al een hele tijd niet meer zo'n grote invloed had op het publieke debat en op wie het land regeert. Het is een tegenbeweging, die volgens mij te verklaren valt doordat deze mensen zich in hun waarden en hun wereldbeeld voelen aangevallen. Hun land en de wereld veranderen snel. Ze voelen zich ongemakkelijk met steeds meer gekleurde mensen om zich heen. Ze moeten nog wennen aan de andere rol van vrouwen in de samenleving en de economie. Tegelijkertijd blijven ze economisch achter en zijn ze er in veel opzichten zelfs op achteruit gegaan. De banenmarkt is ook onstabiel en onvoorspelbaar geworden, terwijl die bovendien steeds meer draait om kennis en creativiteit: capaciteiten waarover niet iedereen beschikt. Kort gezegd: hun traditionele wereldbeeld en levenswijze worden bedreigd.'

De veranderingen zijn voor hen te snel gegaan?

'Misschien wel. Sommige commentatoren hebben erop gewezen dat de aanhangers van Trump het tempo van verandering niet kunnen bijbenen en de richting van die verandering bovendien afkeuren. Dat gevoel is ook in Europa merkbaar. Door al deze existentiële onzekerheden zoeken ze een sterke leider die

belooft om de oude orde te beschermen en in ere te herstellen. En doordat iemand als Trump zo krachtig en schaamteloos zegt wat zij eigenlijk denken – in weerwil van de sociale druk om hun wereldbeeld aan te passen – voelen zij zich gehoord en krijgen hun overtuigingen erkenning. Het herstelt hun zelfrespect en gevoel van autoriteit en invloed. De samenkomst van zowel economische als culturele factoren heeft vermoedelijk geleid tot de krachtige, conservatieve terugslag die we nu zien. Laten we hopen dat het op termijn een laatste stuip-trekking blijkt te zijn.'

Als er zoveel verschillende manieren zijn om naar de wereld te kijken, móet dat wel leiden tot conflicten.

'Klopt, er is weinig gedeelde waarheid. Trump liegt de hele tijd. Hij zegt dingen die echt niet overeenkomen met algemeen geaccepteerde feiten over van alles en nog wat. Het zijn schaamteloze leugens, het is opschepperij. Politici liegen natuurlijk wel vaker, maar deze totale minachting voor feiten is van een andere orde. En mensen uit de campagne teams van Trump of Brexit geven het ook toe. Toen Trump zei dat de criminaliteitscijfers waren gestegen, toonden de factcheckers aan dat die uitspraak helemaal niet klopte. Maar het team van Trump legde uit: dit is hoe mensen het vóelen, zij vinden dat het zo is, dus klopt het.'

En dan krijg je zaken als feitenvrije politiek en nepnieuws: twee uitingen van wat wel wordt beschreven als het tijdperk van 'post-waarheid'.

'Inderdaad. Ook die ontwikkeling is beter te begrijpen als we kijken naar de onderliggende wereldbeelden. De postmoderne intellectuele en artistieke elite bekritiseerde het idee dat wetenschap dé weg was naar objectieve waarheid. Zij benadrukte dat die objectiviteit onmogelijk is, omdat wij immers onderdeel zijn van de werkelijkheid die we in kaart proberen te brengen, en dat onze waarneming wordt gevormd door verhalen die vaak zijn gebruikt om bepaalde groepen te onderdrukken. Die verhalen worden door de postmodernen dan ook met grote argwaan bekeken en gedeconstrueerd. Black Lives Matter is een voorbeeld:

dat dé waarheid helemaal niet bestaat. Iedereen heeft zijn eigen waarheid. Alles is subjectief. Zo erodeert het gevoel dat er een gedeelde, meer objectieve werkelijkheid is.'

Het 'post-waarheidstijdperk' is dus vooral een tijdperk van onzekerheid.

'Ja, niets lijkt nog vast te staan of eenduidig te zijn. Wie kun je dan nog vertrouwen als bringer van het nieuws bijvoorbeeld? Kijk hoe Facebook en Google selecteren wat wij zien: niet op kwaliteit en integriteit, maar op populariteit. Waar het vaakst op wordt geklikt, is waar. Dus wat we willen dat waar is, is waar. Dat heeft grote invloed gehad op de Amerikaanse verkiezing toen veel nepnieuws werd verspreid, en het draagt bij aan het

'Als er geen waarheid is, wordt het logisch om maar gewoon te beweren dat wat jij vindt waar is'

deze beweging deconstrueert het verhaal dat mensen met andere huidskleur minder zouden zijn. Dat geldt ook voor het verhaal dat vrouwen minder zouden zijn dan mannen of dat technologische ontwikkeling altijd leidt tot vooruitgang.'

U bedoelt dat argwaan een gezonde houding is?

'Het is belangrijk om de status quo te bevragen en zo ontwikkeling mogelijk te maken. Bijvoorbeeld door een nieuwe wetenschappelijke ontdekking tegen het licht te houden, om milieubewustzijn te kweken, of de invloed van financiële belangen en andere agenda's te herkennen. Maar die argwaan kan ook leiden tot een doorgeschoten nihilisme en narcisme. Immers, als er geen waarheid is, als er geen hogere of betere principes of waarden zijn, dan wordt het logisch om maar gewoon te doen wat het beste voelt of om te beweren dat wat jij vindt waar is. De postmoderne denkers hebben geen goed antwoord op dit probleem geformuleerd. Wat doorklinkt voor het grote publiek is

algehele gevoel dat de gevestigde orde niet te vertrouwen is.'

Deze terugslag wordt ook wel gezien als wraak.

'Na de verkiezing van Trump is er onder de postmoderne, progressieve voorhoede aardig wat reflectie op gang gekomen over hoe zichzelf heeft bijgedragen aan het gevoel van de Trumpkiezers gemarginaliseerd en geridiculiseerd te zijn. Er is onder de stedelijke elite nogal een neiging geweest om neer te kijken op de *hillbillies* en *rednecks* en eigenlijk op iedereen die niet dezelfde progressieve waarden deelt. Dat heeft natuurlijk veel boosheid in de hand gewerkt. Het versterkt hun gevoel niet gehoord en begrepen te worden. Eigenlijk werd gezegd: als jij niet dezelfde diversiteitswaarden als wij hebt, respecteren wij jou niet, en dan zullen wij jouw racisme, jouw seksisme, jouw nationalisme met hand en tand bevechten.'

En dus zetten de aanhangers van Trump, Brexit en Wilders zichzelf af als een gemarginaliseerde, onderdrukte groep?

'Ja. Het is interessant om te zien dat deze meer traditionele beweging in veel opzichten de argumenten van de progressieve voorhoede gebruikt om haar ongenoegen duidelijk te maken en door te vertalen in macht. Denk aan hoe Trump het had over de corruptie in het politieke systeem: een typisch postmodern, progressief standpunt. Het is een idee dat Bernie Sanders (de Democratische tegenkandidaat voor Hillary Clinton, red.) ook centraal heeft gesteld in zijn campagne. Ook het ongenoegen over een zelfvergenoegzame en in veel gevallen een zelfverrijkende elite komt oorspronkelijk uit de kritische, postmoderne hoek waarin wordt opgekomen voor het publieke belang en voor gemarginaliseerde groepen. Dat betekent immers vaak dat je strijdt tegen de gevestigde orde die de status quo verdedigt. De beweging met het traditionele wereldbeeld leek dus een flinke *boost* te krijgen van het postmoderne wereldbeeld. Zo is er opeens een enorme maatschappelijke kracht ontstaan in een beweging die nog niet zo lang geleden op sterven na dood leek.'

Hoe sluiten de vier wereldbeelden aan op de politieke partijen in Nederland?

'Grof gezegd appelleren zowel de christelijke partijen, zoals CDA en ChristenUnie, als de rechtse partijen, zoals PVV en Forum voor de Democratie, meer aan traditionele wereldbeelden.

VVD zie ik als een klassieke, moderne partij, met een achterban die dus ook meer aansluit op dat wereldbeeld. D66 is ook redelijk modernistisch, maar appelleert ook wel aan iets meer postmoderne groepen. Partijen als PvdA en SP zijn steeds postmoderner geworden, waardoor ze de belangen en visie van hun originele achterban, de traditionele arbeiders, niet meer goed vertegenwoordigen. Daardoor kreeg deze groep meer redenen een nieuwe partij te zoeken en dan komen ze al snel uit bij de nieuwe rechtse partijen. Expliciet progressieve partijen als GroenLinks en Partij voor de Dieren appelleren aan zowel postmoderne als integratieve kiezers. En partijen als DENK en Artikel 1 zijn vermoedelijk vooral postmodern, want zij komen vooral op voor de multiculturele samenleving en voor gemarginaliseerde groepen.'

Wat betekent het voor onze omgang met elkaar en voor de politiek dat er zulke uiteenlopende wereldbeelden naast elkaar bestaan? Is het nog mogelijk om diverse groepen aan te spreken met een coherente boodschap?

'Ons gefragmenteerde en complexe politieke landschap weerspiegelt de veelheid aan wereldbeelden en leefstijlen. Ik denk dat het mogelijk is om diverse groepen aan te spreken, maar daarvoor heb je een visie nodig die niet zo eenzijdig is geïdentificeerd met een specifiek wereldbeeld, maar juist over de eigen grenzen en voorkeuren heen kan kijken om grotere verbanden te leggen. In principe is daarvoor vooral het integratieve wereldbeeld geschikt. Dit wereldbeeld probeert om de tegenstellingen samen te brengen in een groter verhaal en in een dieper begrip van de eenheid van de werkelijkheid. Dit wereldbeeld is ook het meest reflectief van aard. Volgens velen is dat dé winst: de aanhangers denken niet dat alleen het eigen wereldbeeld gelijk heeft – wat de meeste wereldbeelden tot op zekere hoogte doen – maar zij proberen de gedeeltelijke waarheden in al die perspectieven te zien. Zij beseffen juist de functie van al die wereldbeelden als fasen in een groter ontwikkelingsproces.'

Hoe groot is de groep mensen met zo'n wereldbeeld?

'In ons onderzoek kwamen we voor Nederland uit op een kleine tien procent. Maar daarbij zij gezegd dat het makkelijker is om op die manier te denken en de onderzoekstest zo in te vullen dan het ook echt te belichamen en te leven. Het is dus nog geen grote maatschappelijke kracht, en het duurt wellicht nog een tijd voordat dit zich vertaalt in een politieke beweging met enige macht. Maar ik zie de invloed van dit wereldbeeld wel toenemen, vooral ook onder de jongere generaties.'

Gezien de opkomst van de populistische partijen in andere landen lijkt er in de aanloop naar de verkiezingen weinig om optimistisch over te zijn. Hoe ziet u dat?

'Het politieke systeem is hier heel anders dan in de Verenigde Staten, waar er feitelijk maar twee partijen zijn en de winnaar alle macht krijgt. In Nederland zijn er zoveel partijen, dat je altijd moet overleggen en samenwerken, waardoor een populistische winnaar nooit zoveel invloed zal hebben. Daarnaast heeft een veel kleiner deel van de Nederlandse bevolking een traditioneel wereldbeeld, vergeleken met de Amerikaanse samenleving, waardoor ook een kleiner deel van de bevolking echt gevoelig zal zijn voor de boodschap van Wilders. En ook is zowel de economische ongelijkheid als de culturele en politieke polarisatie in Nederland lang niet zo schrijnend als in de Verenigde Staten.

Toch is het een heel belangrijk signaal. Dat is misschien wel de winst van de zege van Trump en straks mogelijk Wilders: het

is een *wake-up call*. Het is een alarm dat afgaat, omdat een deel van de bevolking het gevoel heeft dat hun waarden en ideeën niet genoeg zijn geïntegreerd in de samenleving. Het mobiliseert en maakt ons er hopelijk van bewust dat elk mens op deze wereld telt, dat we niemand kunnen achterlaten en dat we vanuit die eenheid en verbondenheid met elkaar moeten gaan denken.'

Hoe kunnen we volgens u de kloof in de samenleving overbruggen?

'Er heerst bij progressieve mensen vaak de aanname dat racisten en seksisten gewoon vervelende mensen zijn, alsof ze er moedwillig voor kiezen om zo te denken. Daar kijken we dan dus op neer. Maar misschien is het wel tijd om die aanname los te laten. Misschien moeten we ons meer realiseren dat racisme een teken is van een bepaald stadium van ontwikkeling. In de geschiedenis is racisme lange tijd heel normaal en geaccepteerd geweest, net als slavernij, seksisme of homofobie. De basis is een vorm van ethnocentrisme, waarbij we onze eigen groep – etnisch, cultureel, religieus, et cetera – hoger stellen dan andere groepen. Onderzoek laat zien dat het een vrij universeel stadium in een groter ontwikkelingsproces is, waarbij we geleidelijk aan onze morele behandeling van anderen verder laten expanderen: van alleen het zelf, tot alleen de eigen groep, tot alle mensen, en vervolgens tot wellicht een groter universeel bewustzijn waarin we al het leven met respect bejegenen.'

En de kloof wordt alleen maar groter wanneer je middels een proces Wilders probeert de mond te snoeren?

'Ja, het risico is dat het tot meer ressentiment leidt. Als we voor even de arrogante superioriteit van onze eigen waarden naast ons neerleggen, dan wordt het invoelbaar. Dan begrijp ik hen best. Als ik probeer om naar bijvoorbeeld de praatprogramma's te kijken met een andere bril, met een ander waardenpakket of wereldbeeld, dan realiseer ik me heel goed hoe veroordeeld ik me zou voelen wanneer er vanuit zo'n negativiteit naar mij zou worden gekeken. Natuurlijk creëert dat woede en wantrouwen.

Dat zullen we dus moeten afleren, hoe lastig dat ook is. Die stap moeten we maken denk ik; dat is waar de maatschappij nu om vraagt. Dus in plaats van zo'n hard oordeel te vellen, zouden we ons meer kunnen inzetten om te zorgen dat die groep het gevoel heeft mee te kunnen komen, zowel economisch als cultureel, dat ze zich gehoord en gerespecteerd voelen. Maar eenvoudig is dat niet, dat geef ik toe. Het is een hele kunst om voorbij de grenzen van ons eigen wereldbeeld te kunnen denken en voelen. ●

Annick de Witt

Annick de Witt heeft zich gespecialiseerd in de relatie tussen wereldbeelden en duurzame ontwikkeling. Ze is auteur, spreker en consultant op het gebied van culturele en innerlijke verandering. Aan de Vrije Universiteit in Amsterdam promoveerde ze op culturele en psychologische dimensies van de transformatie naar een duurzame samenleving. Deze inzichten, die ze verder verdiepte tijdens diverse verblijven in de Verenigde Staten, gebruikt ze in haar advieswerk zodat maatschappelijke instellingen ze strategisch kunnen implementeren. De Witt is, met Froukje Jansen, auteur van *Duurzaamheid van binnenuit: Hoe een nieuw, bruisend bewustzijn de wereld verandert*, met daarin ook bijdragen van kopstukken als Irene van Lippe-Biesterfeld, Matthijs Schouten en Peter Blom.

Welk wereldbeeld heeft u?

TRADITIONEEL: vertrouwen in autoriteit; respect voor traditie; familie en lokale gemeenschap zijn belangrijk; waardering voor dienstbaarheid, solidariteit, bescheidenheid en opofferingsgezind.

MODERN: vertrouwen in rationaliteit, wetenschap en technologie; geloof in materiële vooruitgang; waardering voor vrijheid, individualiteit, onafhankelijkheid en succes.

POSTMODERN: besef van diversiteit en subjectiviteit; neiging tot cultureel relativisme, agnosticisme, en sociaal idealisme; waardering voor creativiteit, authenticiteit, verbeelding en gevoel.

INTEGRATIEF: zoekend naar integratie van tegenpolen; holistisch perspectief; gevoel van verbondenheid met anderen en met de natuur; waardering voor zelfbewustzijn, universalisme en medemenselijkheid.

Wilt u weten welk wereldbeeld bij u past? Doe de test op WWW.ANNICKDEWITT.COM